

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چیستی علم در حکمت متعالیه

«بررسی تحلیلی دیدگاه ملاصدرا در خصوص حقیقت علم»

www.ketab.ir

نویسنده: سیدعلی مؤمنی
(عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین)

عنوان و نام پدیدآور: چستی علم در حکمت متعالیه:

بررسی تحلیلی دیدگاه ملاصدرا در خصوص حقیقت علم / نویسنده سیدعلی مومنی.

سرشناسه: مومنی، سیدعلی، ۱۳۶۵ - شابک: ۹-۹۸۰۳۸-۹۷۸-۶۲۲-۹۷۸

مشخصات نشر: تهران: انتشارات زیارت، مشخصات ظاهری: ۱۷۳ص، ۱۴×۵/۱۴س.م.

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۶۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.

عنوان دیگر: بررسی تحلیلی دیدگاه ملاصدرا در خصوص حقیقت علم.

موضوع: صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ق. -- دیدگاه درباره علوم

موضوع: Sadradding shirazi, Mohammad ebn Ebrahim -- Views on science

موضوع: صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ق. -- نقد و تفسیر

موضوع: Sadraddin Shirazi, Mohammad ebn Ebrahim -- Criticism and interpretation

Muslim philosophers -- Views on science

موضوع: فیلسوفان اسلامی -- دیدگاه درباره علوم

Transcendent philosophy

موضوع: حکمت متعالیه

رده‌بندی دیویی: ۱۸۹/۱

BBR۱۱۲۳ رده‌بندی کنگره

شماره کتابشناسی ملی: ۸۶۹۴۷۲۸

چستی علم در حکمت متعالیه

«بررسی تحلیلی دیدگاه ملاصدرا در خصوص حقیقت علم»

نویسنده..... سیدعلی مومنی

چاپ اول..... ۱۳۹۹

تیراژ..... ۱۰۰

چاپخانه..... سپیدان

صحافی..... سپیدان

انتشارات
زیارت

TAKETAB.IR

بامکاری

پیام
بهاران

تلفن: ۳۳۹۳۵۷۰۳ - ۳۳۹۹۸۷۵۲ - ۳۳۹۰۴۹۹۵

موبایل: ۰۹۳۹ ۱۲۲۴۸ ۱۰ - ۰۹۱۰ ۴۴۴ ۶۰۱۰

نمابر: ۳۳۹۵۷۴۶۹

فهرست مطالب

پیشگفتار: ۷

مقدمه: ۱۱

فصل اول: نگاهی اجمالی به مفاهیم و اصطلاحات

۱. حقیقت: ۱۹

الف) - حقیقت در مقابل مجاز: | ۲۰

ب) - حقیقت در مقابل باطل: | ۲۱

ج) - حقیقت در مقابل اعتبار: | ۲۲

د) - حقیقت در مقابل ماهیت: | ۲۳

۲. علم: ۲۴

الف) - دیدگاه شیخ الرئيس: | ۲۴

ب) - دیدگاه سهروردی: | ۲۷

ج) - دیدگاه ملاصدرا: | ۲۸

۳. جسم: ۲۹

الف) - دیدگاه شیخ الرئيس: | ۳۰

ب) - دیدگاه سهروردی: | ۳۲

ج) - دیدگاه ملاصدرا: | ۳۴

فصل دوم: چیستی حقیقت علم از دیدگاه ملاصدرا

۱-۱- تعریف اول «حضور مجرد عند مجرد»: ۴۲

۱. تعاریفی که در آن «تجرد» فقط شرط «مدرک» است: | ۴۸

۲. تعاریفی که در آن «تجرد» فقط شرط «مدرک» است. | ۵۰

۳. تعاریفی که در آن «تجرد» هم در «مدرک» و هم در «مدرک» شرط است. | ۵۶

۴. تعاریفی که در آن «تجرد» شرط خود «حقیقت علم» است. | ۵۹

۵. تعاریفی که در آن «حضور» شرط «مدرک» است. | ۶۴

۶. تعاریفی که در آن «صورت لنفسه» داشتن شرط «مدرک» است. | ۶۶

۷. تعاریفی که در آن «وجود لنفسه» داشتن شرط «مدرک» است. | ۶۸

۸. تعاریفی که در آن «تجرد از محل» داشتن شرط «مدرک» است. | ۷۰

۹. تعاریفی که در آن «وجود نزد وجود دیگری داشتن» فقط شرط «علم بودن»

است. | ۷۲

جمع بندی: | ۷۳

۲-۱- تساوق علم با وجود: ۷۳

فصل سوم: بررسی لوازم دیدگاه ملاصدرا درباره حقیقت علم

۲-۱- دو اصطلاح علم: ۷۹

۲-۲- تحلیل مفهوم علم: ۸۰

۲-۳- بررسی آثار دیدگاه های مختلف ملاصدرا در باب حقیقت علم: ۸۴

۲-۳-۱- حضور مجرد عند مجرد: | ۸۵

۲-۳-۱-۱- توضیحات حالت اول: (مجرد بودن ذات مدرک «معلوم بالذات») | ۸۵

۲-۱-۳-۲- توضیحات حالت دوم: (حضور یا حصول یا ثبوت؛ مدرک نزد مدرک) | ۸۶

۲-۱-۳-۲- چرا امتداد مانع برای علم است؟ | ۸۷

۲-۲-۱-۳-۲- ادله اثبات هیولی: | ۸۸

۲-۲-۱-۳-۲- برهان فصل و وصل: | ۸۸

۲-۲-۱-۳-۲- برهان تخلخل و تکاثف: | ۹۰

۲-۲-۱-۳-۲- برهان قوه و فعل: | ۹۱

۲-۲-۱-۳-۲- نتیجه گیری و بازگشت به اصل بحث: | ۹۴

۳-۱-۳-۲- توضیحات حالت سوم: (شرط تجرد ذات مدرک) | ۹۶

۴-۱-۳-۲- نتیجه گیری: | ۹۶

۲-۳-۲- مساوقت وجود با علم: | ۹۸

۱-۲-۳-۲- اصالت وجود: | ۹۹

۲-۲-۳-۲- وحدت وجود: | ۱۰۰

۳-۲-۳-۲- نتیجه گیری: | ۱۰۲

فصل چهارم: بررسی نظریات ارائه شده در خصوص سازگاری دیدگاه ملاصدرا درباره حقیقت علم

۱-۳- تقسیم علم به مرکب و بسیط: | ۱۰۸

۲-۳- نقد و بررسی دیدگاه تقسیم علم به مرکب و بسیط: | ۱۱۵

۳-۳- دیدگاه دارای نفس یا مثال بودن اشیاء مادی: | ۱۱۷

۱-۳-۳- دارای نفس بودن اشیاء مادی: | ۱۱۷

- ۳-۳-۲- دارای صورت مثالی بودن اشیاء مادی: | ۱۲۱
- ۳-۴- نقد و بررسی دیدگاه دارای نفس یا صورت مثالی بودن اشیاء مادی: ... | ۱۲۳
- ۳-۵- دیدگاه علامه طباطبائی: | ۱۲۶
- ۳-۵-۱- تقریر اول: | ۱۲۶
- ۳-۵-۲- تقریر دوم: | ۱۲۷
- ۳-۶- نقد دیدگاه علامه طباطبائی: | ۱۳۲
- ۳-۷- دیدگاه آیت الله مصباح یزدی: | ۱۳۴
- ۳-۸- نقد دیدگاه آیت الله مصباح یزدی: | ۱۳۹

فصل پنجم: تبیین سازگاری نظریه ملاصدرا درباره حقیقت علم

- ۴-۱-۴- تقدم تعريف مساوقت بر تعريف حضور مجرد نزد مجرد: | ۱۴۵
- ۴-۱-۱- تبیین اول: | ۱۴۶
- ۴-۱-۲- تبیین دوم: | ۱۴۷
- ۴-۱-۳- تبیین سوم: | ۱۵۰
- ۴-۱-۴- جمع بندی و بازگشت به اصل بحث: | ۱۵۳
- ۴-۲- جمع بین دو دیدگاه با استفاده از وجود نفسی و رتقی: | ۱۵۴
- ۴-۳- بیان مجدد دیدگاه علامه طباطبائی و پاسخ به انتقادات وارده به این دیدگاه: | ۱۵۸
- نتیجه گیری | ۱۶۷
- منابع: | ۱۶۹

پیشگفتار:

کتاب پیش رو حاصل تحقیقی در خصوص چستی علم در حکمت متعالیه است. همانطور که می دانیم موضوع فلسفه در جغرافیای فکری جهان اسلام مانند یونان برگرد دو مفهوم «وجود» و «موجود» می گردد. به همین خاطر علم نیز به عنوان یکی از موجودات عالم در فلسفه اسلامی از حیثیت وجودش مورد توجه قرار گرفته است. یعنی هدف فیلسوفان مسلمان از پرداختن به علم در حقیقت، مشخص نمودن سنخ وجود علم به عنوان یکی از موجودات عالم است که می تواند وصفی حقیقی برای برخی از موجودات دیگر واقع شود.

به همین خاطر، مباحث مربوط به علم در سنت اسلامی کاملاً با مباحث مطرح شده در سنت فلسفی غرب، خصوصاً فیلسوفان دوره مدرن و پست مدرن کاملاً متفاوت است. در آنجا فیلسوفان بیشتر در پی «معرفت موجه» و یافتن معیاری برای «واقع نمایی علوم»، وارد بحث

علم می شوند. حال آنکه در سنت فلسفی مسلمانان، کمتر فیلسوفی را می توان یافت که بحث واقع نمایی علم برای او بحثی جدی بوده باشد. به همین خاطر با مراجعه ای اجمالی به تاریخ فلسفه اسلامی این مسأله به وضوح قابل مشاهده است که چیستی حقیقت علم به عنوان یکی از موجودات عالم و مباحث پیرامون آن خصوصا رابطه میان عالم، معلوم و علم همواره از همان ابتدا نزد فیلسوفانی چون ابن سینا، شیخ اشراق و... محل بحث و نظر بوده است که البته خود این مباحث در حقیقت تابع تعیین نوع وجود و مقوله علم در عالم خارج است.

در این میان یکی از مهمترین فیلسوفانی که در این خصوص آراء مبتکرانه و جدیدی را مطرح نموده است، ملاصدرا است. ملاصدرا به عنوان مبتکر و بنیان گذار مکتب حکمت متعالیه بحث علم را در قالبی جدید و به عنوان یکی از سرفصل های مباحث فلسفی در فلسفه خویش مطرح نموده است. او بر خلاف فیلسوفان پیش از خود تقسیم موجود به علم و غیر علم را در زمره تقسیمات اولیه وجود می داند. به همین خاطر علم از دیدگاه او فقط یکی از اوصاف برخی از موجودات نیست. بلکه از نظرگاه او علم در زمره عوارض ذاتی وجود به حساب می آید و فلسفه به عنوان دانشی عقلی که موضوع آن وجود یا موجود است ملزم به پرداختن به آن می باشد. به همین خاطر این نوع پرداختن به بحث علم از جمله مختصات مکتب فلسفی حکمت متعالیه به حساب

می آید که در نوع خود در تاریخ فلسفه کم سابقه است.

البته در این کتاب پرسش اصلی حول دیدگاه نهایی ملاصدرا در خصوص حقیقت علم شکل گرفته است. همچنانکه اشاره خواهد شد ملاصدرا در آثار فلسفی خود مانند بسیاری از سایر مباحث دیگر دو گونه تعریف برای علم بیان نموده که به نظر می رسد یکی از آنها متناسب با دیدگاه های سنتی و به قول معروف مماشات با قوم است و دیگری نظر نهایی و متناسب با ادبیات او در حکمت متعالیه است.

به همین خاطر سعی نموده ایم با مراجعه به آثار او و شارحان معروف او، ابتدا تمایز میان این دو دیدگاه و سپس لوازم هر یک از آنها را بیان کنیم و در نهایت به این پرسش پاسخ دهیم که چگونه می توان میان این دو دیدگاه توافق ایجاد نمود. اما از آنجا که ملاصدرا و ابتکارات او را باید در امتداد فیلسوفان بزرگ جهان اسلام دید، ابتدا در فصل اول، دیدگاه های بزرگترین فیلسوفان پیش از او در خصوص حقیقت علم را بیان نمودیم و سپس وارد توضیح و تبیین دیدگاه او گردیدیم.

همچنین در این اثر سعی شده تا حد ممکن نشان دهیم که تنها راه فهم مبحث علم در سنت فلسفی صدرایی درک صحیح ادبیات وجود محور او در این خصوص است. چرا که یکی از مشکلات محققین و دانشجویان در فلسفه اسلامی این است که گاهی آنان به اختلاف تعبیر

و کاربردهای اصطلاحات فلسفی، از فیلسوفی به فیلسوف دیگر چندان التفات نمی کنند و در نتیجه گاهی فکر می کنند منظور فیلسوفان مختلف از به کاربردن اصطلاحات و تعابیر فلسفی مختلف، یکسان است. حال آنکه یک اصطلاح واحد ممکن است در نظام فلسفی یک فیلسوف به معنایی باشد که اصلاً مدنظر فیلسوفان دیگر نیست. این مسأله در خصوص واژه علم و مفاهیم به کاربرده شده در تعریف آن نیز در سنت فلسفی حکمت متعالیه کاملاً مصداق دارد و ریشه بسیاری از اشکالاتی که بر دیدگاه های فلسفی ملاصدرا وارد می شود، دقیقاً در همین نکته نهفته است.